

Vahvale sõdurile Švejkile oleks juba ammu olnud ruumi ooperilaval. Ta jõudis sinna aga alles viimastel aastatel — tänu tšehhi päritoluga ameeriklasele Kurkale ja itaalia päritoluga nõukogude heliloojale Antonio Spadavecchiale. Viimase satiiriline ooper-pamflett Švejkist esietendus hiljuti «Estonia» teatris.

Niisiis, mitte lihtsalt koomiline ooper, vaid satiir ja pamflett. Autorid on sihikule võtnud igast kandist laguneva ja lekkiva Austria-Ungari monarhia Esimese maailmasõja päevil. Tänu Švejki lahkele kaasabile tehakse tollal valitsenud olukord väga piltlikult selgeks nii sõnas kui ka helis.

Ei ole lihtne paaritunnilisse ooperisse kontsentreerida olulisimat mahukast kirjandusteosest.

Nii libretist I. Keller kui ka helilooja on silmas pidanud asjaolu, et ooper pole mingi illustratsioon romaanile, vaid omaette žanr. On piiratud peamiselt Švejki seiklustega enne tema rindeleööitu ja esitatud neid kümnes pildis-episoodis, millest igaüks kujutab endast kompositsioonilist tervikut. Ka muusikaliselt on igaühel neist erinev temaatiline materjal, mis on tervikuks kokku seotud peamiselt Švejki motiividega.

Švejki motiivid ise, nagu ka siinseal kasutatud tšehhi rahvamuusika elemendid, erinevad mitmeti sellest muusikalisest materjalist, mis karakteriseerib monarhia riigitude variserlikkust, totrust, müüdavust ja korruptsiooni. Kunstilise hüperboliseerimise teel on selle olemust näidatud niivõrd idiootlikuna, et Švejk, see idioodiks, tunnistatu, mõjub kõige targema inimesena. Švejki motiivide rahvalähedus näitab sedagi, et tema nutikus on rahva enese nutikus, mis enast avaldab ainult Švejkile loomupärase vormis.

Švejki motiividega tutvume juba sonaadivormis antud avamängus, kus esimene neist, oktaavikäiguga motiiv, on ühtlasi peapartii, teine, avaramajooneline aga kõrvalpartii. (Teine motiiv on seostatud põhiliselt nende anekdootlike vahepaladega, mida Švejk ikka jutustada armastas.) Riigivõimuteemade hulgas on hümnilik-marsilikke, kuid ka üks viini valstile tüüpiline motiiv, mis nagu viitaks «peole katku ajal». Vastava temaatilise karakteri leidmisega on visandatud üksiktegelastest päris keni portreid: kantsleitnandist läbiimibunud kohtu-uurijast, totralt jõhkrast haiglaarstist Grünsteinist, välipreestrist Katzist, kes ühtki «selget päeva» ei näe, tagala donzuunist leitnant Lukašist ja teistestki. Švejki virtina proua Müllerova heasüdamikkus ja piiratus ilmnevad selgesti tema motiivi sujuvalt mahedas, kuid üksluises liikumises. Portretist kätt on A. Spadavecchia päris tugeval määral.

Ei saa esile tõstmata jätta ka teist A. Spadavecchia muusika head omadust — see on tugevasti lavaline. Helilooja on tunnetanud lavalist arengut, on enamasti leidnud väga parajad proportsioonid pildite ja üksikute episoodide kestuse jaoks. Venitatust tundub ainult teist vaatust alustavas haiglapildis (ka muusikaline materjal on siin ilmetum), osalt välipreester Katzi jutlusepildis ja leitnant Lukaši korteris toimivas pildis.

Ooperis eelneb igale pildile lühem või pikem orkestri sissejuhatus, mis meenutab eelnevat tegevust või juhib järgneva pildi atmosfääri. Ent vaatamata orkestri tavalisest suuremale osatähtsusele ooperi tegevuses ei rahulda muusikaline arendus, sest see toimub tihtipeale väga ühekülgseti: harmooniliste, tämbriiliste ja faktuuriliste vahenditega. Švejki peateema kordub lõpmatuseni ja kuigi autor püüab talle igakord uue kõlarüü anda, ei avasta ta muusikalist mõtet (ja koos sellega Švejki kujul) ainult nende vahenditega kaugeltki küllaldaselt ja mitmekülgset. Nagu nimme kokkukuhjatud dissonantsid harmonisatsioonist ei ole alati sisuliselt põhjendatud, vaid annavad muusikale ainult liigset raskust, pealegi ei kasva nad kuidagi esile teemade endi lihtsast diatoonilisest joonisest. (Mõelgem meloodia ja harmoonia orgaanilisele seosele Prokofjevi teostes!) Teravalt dissoneeriva orkestripartii ja lihtsa, isegi traditsioonilise vokaalpartii vastuolu tõrkab eriti silma kolmanda pildi alguses, kus «krõbedustega» orkestri eelmängule järgneb kohe kolme arsti-psühhiaatri fuuga kõige tavalisemas meloodilises minooris. Koomilise ooperi seisukohalt on fuuga ise aga üks autorite vaimukamaid sähvatusi: see on ideaalne näide, kuidas saab puhtmuusikalist vormi siduda lavalise tegevusega: kolm vaidlevat arsti-bürokraati püüavad tõendada oma «koolkonna» õigsust, olles täiesti kurdid kõige muu vastu.

Kahlelmeta oleks ooperi teemade (eriti Švejki motiivide) mitmekülgsem arendus ja transformeerimine andnud teosele rohkem juurde. Enamat oleks võinud oodata ka rütmilisest küljest. Peale rahvatantsu kaheksanda pildi tänavastseenist on raske midagi rütmiliselt huvitavat esile tõsta. Ka vokaalpartii meloodiline joonis võiks olla mitmekesisem. See annaks teosele tugevamat kontrastilisust ning kerendaks kuulajal teose jälgimist.

Orkester K. Raudsepa juhatusel on kõik selle, mis partituuris olemas, küllaltki hoolikalt esile toonud. Kas aga veelgi elavamad, särtsakamad tempod (alates juba avamängust) ei tuleks asjale kasuks?

Ooperi piltide läbimõeldud, hašeklike puäntidega varustatud ülesehitus on teinud ka lavastaja U. Väljaotsa töö huvitavaks. Autorite kaldumine satiiri ja grotesksusse on tinginud ka lavastuse vormi. Rääkimata juba igale tegelelasele õige koha kättejuhatamisest tervikus, on lavastaja leidnud kümneid pisidetaile, mis ei kujune ainult naljatagemiseks omaette, vaid on hoopis sügavama ja sümbolsema tähendusega. Selliste detailide rohkus tuleb lavastuse elavusele mitmeti kasuks. Hinnatav oli ka massistseenide lahendus — eriti tänavajale ja vaksalipiltides.

Kümneendasse pilti sõjainvaliidide ja puusärkidega vaguni sissetoomisega on lavastaja veel kord rõhutanud, et tegemist ei ole olnud ainult lõbusa satiirilise looga, vaid õige mitmes osas just tragikomöödiaga.

Mitte igas suhtes pole helilooja lavastajat abistanud maksimaalse selguse loomisel laval toimuvasse. Eriti kehtib see ansambli kohta, mida ooperis on päris rohkearvuliselt. Autor ei arvesta alati, et ka kõige osavõtjaterohkemates ansambrites peavad tähtsamad repliigid selgesti kuuldavad olama. Kui kolonel Zillergut püüab vaksalipildis oma jutuga sõdurite «võitlusvaimu» tõsta ja Švejk talle üllapatriootilisi loosungeid vahele hüüab, mõiratab talle kolonel: «Lõuad pea, idioot!» Paruness Botzenheim ja teda saatvad daamid reageerivad sellele aga heldinult: «Tõesti ta on patrioot!» Peale selle peavad mõlemad sisuliselt

Su m. 25. 21. 1963

Vahva sõdur Švejk ooperilaval

manäitleja, võ
Esialgul on tug
Kalju Karask.
kõige enam tu
olemasolu: ko
alt piilub ikka
ja rahvalik
tuleks K. Kar
teha, et saavu
miserksust.
Švejki oskuse
mas olukorras
iseendaks. Sel
tu vitaalsus.
saavutamiseks
juurelda ja o
ni, et «Estoni
suguse entus
Draamateatris
teinud vokaal
edusamme, ku
võimete mak
praegu eriti
H. Otto S
just lüüriliste
sellest, et tal
sid usna mär
oma joont lei
tes episoodide
kordne esine
debüüdiks.
lusti, tema
heasüdamliku
vamalt tuleb
kust.

Omamoodi
ka mele nais
terosades. E.
pr. Müllerova
nend nelja s
südamlikust
aluse Švejki
teha. L. Pan
arsti-psühhia
tegelasi esi
ühes-kahes p
žanripärane
loomuliku jo
sellega ka ha
O. Lundi p
tema patron
agent Bre
liinik-arsti
mehele sarv

...j, see idioodid-
...ge
...na.
...va-
...l, et
...hva
...en-
...vejkile loomupära-

Sv m 25. 21. VI 63

Vahva sõdur Švejk ooperilaval

...a tutvume juba
...avamängus, kus
...vikälguga motiiv,
...teine, avaramajoo-
...partiiiks. (Teine
...d põhiliselt nende
...adega, mida Švejk
...stas.) Riigivõimu-
...mnilik-marsilikke,
...i valsile tüüpiline
...itaks «peole katku
...maatilise karakteri
...datud üksiktegelas-
...treid: kantsleitn-
...ntu-uurijast, totralt
...ist Grünsteinist,
...kes ühtki «selget
...ala donžuanist leit-
...stetki. Švejk'i vir-
...a heasüdamlikkus
...selgesti tema motiiv-
...s, kuid üksluises
...ti kätt on A. Spada-
...al määral.
...mata jätta ka teist
...uusika head oma-
...ugevasti lavaline.
...anud lavalist aren-
...dnud väga parajad
...le ja üksikute epi-
...ks. Venitatus tun-
...vaatust alustavas
...usikaline materjal
...osalt välipreester
...ja leitnant Lukaši
...ldis.
...gale pildile lähem
...sissejuhatus, mis
...tegevust või juhib
...sfääri. Ent vaata-
...sest suuremale osa-
...gevuses ei rahulda
...s, sest see toimub
...külgselt: harmooni-
...faktuuriliste vahen-

ditega. Švejk'i peateema kordub lõp-
matuseni ja kuigi autor püüab talle
igakord uue kõlarüü anda, ei ava ta
muusikalist mõtet (ja koos sellega
Švejk'i kujul) ainult nende vahenditega
kaugeltki küllaldaselt ja mitmekül-
selt. Nagu nimme kokkukuhjatud dis-
sonantsid harmonisatsioonis ei ole
alati sisuliselt põhjendatud, vaid anna-
vad muusikale ainult liigset raskust,
pealegi ei kasva nad kuidagi esile
teemade endi lihtsast diatoonilisest
joonisest. (Mõelgem meloodia ja har-
moonia orgaanilise seosele Prokofje-
vi teostes!) Teravalt dissoneeriva or-
kestripartii ja lihtsa, isegi traditsiooni-
lise vokaalpartii vastuolu tõrkab eriti
silma kolmanda pildi alguses, kus
«krõbedustega» orkestri eelmängule
järgneb kohe kolme arsti-psühhiaatri
fuuga kõige tavalisemas meloodilises
minooris. Koomilise ooperi seisukohalt
on fuuga ise aga üks autorite vaimuka-
maid sähvatusi: see on ideaalne näide,
kuidas saab puhtmuusikalist vormi
siduda lavalise tegevusega: kolm vaid-
levat arsti-bürokraati püüavad tõenda-
da oma «koolkonna» õigsust, olles
täiesti kurdid kõige muu vastu.
Kahtlemata oleks ooperi teemade
(eriti Švejk'i motiivide) mitmekülgsem
arendus ja transformeerimine andnud
teosele rohkem juurde. Enamat oleks
võinud oodata ka rütmilisest küljest.
Peale rahvatantsu kaheksanda pildi
tänavastseenist on raske midagi rütmil-
liselt huvitavamalt esile tõsta. Ka
vokaalpartiiide meloodiline joonis võiks
olla mitmekesisem. See annaks teo-
sele tugevamat kontrastilisust ning ker-
gendaks kuulajal teose jälgimist.

Orkester K. Raudsepa juhatusel on
kõik selle, mis partituuris olemas, kül-
laltni hoolikalt esile toonud. Kas aga
veelgi elavamad, särtsakamad tempod
(alates juba avamängust) ei tuleks as-
jale kasuks?
Ooperi piltide läbimõeldud, hašekli-
ke puántidega varustatud ülesehitus on
teinud ka lavastaja U. Väljaotsa töö
huvitavaks. Autorite kaldumine satiiri
ja grotesksusse on tinginud ka lavas-
tuse vormi. Rääkimata juba igale tege-
lasele õige koha kättejuhatamisest ter-
vikus, on lavastaja leidnud kümneid
pisidetaile, mis ei kujune ainult nalja-
tegemiseks omaette, vaid on hoopis
sügavama ja sümbolsema tähendusega.
Selliste detailide rohkus tuleb lavas-
tuse elavusele mitmeti kasuks. Hinnat-
tav oli ka massitseemide lahendus —
eriti tänava- ja vaksalpiiltides.
Kümnendasse pilti sõjainvaliidide ja
puusärkidega vaguni sissetoomisega on
lavastaja veel kord rõhutanud, et tege-
mist ei ole olnud ainult lõbusa satiiri-
lise looga, vaid õige mitmes osas just
tragikomöödiaga.
Mitte igas suhtes pole helilooja
lavastajat abistanud maksimaalse sel-
guse loomisel laval toimuvasse. Eriti
kehtib see ansambli kohta, mida
ooperis on päris rohkearvuliselt. Autor
ei arvesta alati, et ka kõige osavõtja-
terohkemates ansambelites peavad täht-
samad repliigid selgesti kuuldavad
olema. Kui kolonel Zillergut püüab
vaksalpiildis oma jutuga sõdurite
«võitlusvaimu» tõsta ja Švejk talle
ülipatriootilisi loosungeid vahele
ülütab, mõiratab talle kolonel: «Lõuad
pea, idioot!» Paruness Botzenheim ja
teda saatvad daamid reageerivad selle-
le aga heldinult: «Tõesti ta on patri-
oot!» Paraku need mõlemad sisuliselt
olulised repliigid kõlavad üheaegselt
ja jäävad seetõttu saalisolijaile kuul-
matusks. Mitmeid analoogilisi näiteid
võib tuua ka lõpuansamblist leitnant
Lukaši korteris ja mujaltki. Üksikuid
partiiide mahavõtmisi on ju teatri poolt
tehtud, aga täiesti see olukorda ei
päästa. Ka näitlejate mänguväljenduse
viimine lausa tummfilmiaegsele rõhuta-
tusele ei ole ooperis sel puhul küllalt
efektiivselt vahendiks.
Koos kunstnik Lembit Roosaga on
lavastaja loonud lavale ka väliselt sel-
lise õhkkonna, mis on iseloomulik
Hašeki romaanile ja muidugi ka seda
illustreerinud F. Lada joonistustele.
Kuid raske on nõustuda mõnede ülinatu-
ralistlike detailidega, eriti aga räpakaks
kujundatud vahe-eesriididega. Naturalist-
likud momendid lavakujunduses ja seda
enam ooperilaval mõjuvad lihtsalt
ebaesteetiliselt. Kui nende järele on
karjuv vajadus, siis peaks asja lahenda-
dama kaugelt suurema tinglikkusega.
Švejk'i osaga proovib lavastuses
jõudu tervelt kolm osatäitjat. Tegemist
on antud juhul tõepoolest raske, draa-

manäitleja, võimeid eeldava rolliga.
Esiialgu on tugeva edumaa saavutanud
Kalju Karask. Tema Švejk'i juures on
kõige enam tunda n.ö. teise plaani
olemasolu: kohtlase naljavenna maski
alt piilub ikka ja jälle välja arukas
ja rahvalik nupumees. Ent ikkagi
tuleks K. Karaskil veel mõndagi ära
teha, et saavutada suuremat reageeri-
miserksust. Vaataja peab uskuma
Švejk'i oskusesse ka kõige kriitilise-
mas olukorras end leida ja jääda ikka
iseandaks. Selles avaldub Švejk'i tohu-
tu vitaalsus. Suurema karaktereersuse
saavutamiseks on vaja veel kõvasti
juurelda ja otsida. Tuleks jõuda selle-
ni, et «Estonia» Švejk'i käidaks sama-
suguse entusiasmiga vaatamas nagu
Draamateatris Kiirtki. K. Karask on
teinud vokaalses osas väga tublisid
edusamme, kuid lauljana peaks ta oma
võimete maksimaalset väljaarendamist
praegu eriti tõsiselt võtma.
H. Otto Švejk jättis parema mulje
just lüürilistes episoodides — laulud
sellest, et tal elus pole vedanud, kõla-
sid üsna märkitavalt. Vähem on ta
oma joont leidnud koomilistes satiiri-
Hstes episoodides. T. Trallale oli aga see-
kordne esinemine nimiosas alatuslikuks
debüüdiks. Noorel lauljal oli mängu-
lusti, tema Švejk kujunes lihtsaks ja
heasüdamlikuks poisiks. Hoopis usuta-
vamalt tuleb aga näidata Švejk'i nuti-
kust.
Omamoodi üllatavaks debüüdiks oli
ka mele naislauljate esinemine karak-
terosades. E. Maasik oli Švejk'i virtina
pr. Müllerova näol tabava portree loo-
nud nelja seinaga vahel elavast hea-
südamlikust tädikeseast, kes oma hoole-
aluse Švejk'i elu püüab igati mugavaks
teha. L. Panovat oli aga lõbus jälgida
arsti-psühhiaatrina. Enamik ooperi
tegelasi esineb väga episoodiliselt,
ühes-kahes pildis. Selletõttu tuli luua
žanripärane karakter paari kolme ise-
loomuliku joonega, ja suures osas on
sellega ka hakkama saadud: nimetagem
O. Lundi paruness Botzenheimi ja
tema patronesse, E. Kärveti politsei-
agent Bretschneiderit, G. Taleši
lihunik-arsti Grünsteinit, V. Neluse oma
mehele sarvikasvatavat Katy Wendle-
rit ja A. Pärna härra Wendle-
rit, A. Sepa kolonel Zillergutti,
V. Veikati kohtu-uurijat, P. Padriku ja
A. Linnamäe õletoa pererahvast...
Veidi ulatuslikumateks osadeks olid
Švejk'i mõlemad ülemused: E. Eesma ja
V. Gurjevi välipreester Katz ja I. Orava
ülemleitnant Lukaš. Illart Orav on
uueks jõuks «Estonia» laval, ta rõõ-
mstab oma hea häälematerjali ja
musikaalsusega. Tema Lukaš on män-
guliselt veel puisevõitu — sellisena ta
ei sobi hästi oma roosasse siidhalatti.
Kui tema «elumehelikkust» veel roh-
kem alla kriipsutada, siis seda efekts-
malt tuleb mõjule Zillerguti otsus teda
sulgpäijade vahelt kaevikutesse saata.
Koomilised ooperid ei esine just tihti
«Estonia» mängukavas. Seepärast —
pidev süvenemine ja nokitsemistöö
«Švejk'i» juures kannab kahtlemata
head vilja ka tuleviku jaoks — see
teritab koomiliste kujude loomise
oskust. Lõpetuseks võiks soovitada:
veelgi juurde hoogu, vallatust ja —
täpsust!

Leo Normet